

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԵԱՆՅ՝

ՄԵՏԱՂԱՅ ԵՒ ԱՆՈՆՅ ՆՄԱՆ ՆԻԻԹԵՐՈՒ ԸՆԴԱՐՁԱԿԻԼԸ:

Մետաղներն ալ կազերուն պէս հաւասար ու միակերպ կընդարձակին րէ ոչ :

— Մետաղները կազերուն չափ չեն ընդարձակիր, եւ ամենքն ալ անհաւասար կերպով կընդարձակին :

Նոյն հանգամանաց մէջ ըլլալով, անագը աւելի կընդարձակի տաքութեամբ քան րէ պղինձը, պղինձն ալ աւելի կընդարձակի քան րէ երկաթը :

Ինչէն է որ մետաղները կազերուն կամ հեղանիւթներուն չափ չեն ընդարձակիր :

— Վասն զի իրենց մասնիկները աւելի յարակցութիւն ունին իրարու հետ՝ քան րէ հոսանուտից ու կազերուն մասնիկները :

Ո՞ր մետաղն է որ հասարակ ջերմութեան աստիճանին մէջ հոսանուտ է :

— Սնդիկը, որ մինչեւ որ զրոյէն 40 աստիճան վար չպաղի՝ չպնդանար :

Սնդիկը կրակով կամ ցրտութեամբ ինչ փոփոխութիւն կառնու :

— Քանի որ տաքնայ կընդարձակի, եւ քանի որ պաղի կը կծկրտի :

Սնդիկը զրոյէն մինչեւ 100 աստիճանի տաքութեամբ կընդարձակի, ամեն մէկ հարիւրամասն աստիճանին 5508ին 4 ընդարձակելով :

Սնդիկը այս յատկութեամբ ինչ բանի կըզործածուի :

— Ջերմաչափ, ծանրաչափ, եւ ուրիշ բնաբանական ու բնալուծական գործիքներ շինելու :

Երբոր սնդիկը մաքուր է՝ ապակին քովերուն չփակչիք, հապա ազատ կերպով կըզորի խողովակին մէջ :

Ինչէն է որ օդը տաքնալուսն պէս ջերմաչափը կըրարձրանայ :

— Վասն զի սնդիկը տաքութեամբ կընդարձակի ու առջինն աւելի տեղ կըրռնէ. եւ որովհետեւ ոչ դեպ ի վար եւ ոչ քովընտի կրնայ երկրնալ, խողովակին մէջէն դեպ ի վեր կըրարձրանայ :

Ինչո՞ւ համար ածխութեան առաջ ածելին տաք ջրի մէջ կըխորեն :

— Վասն զի նախ՝ ջրոյն տաքութենէն ածելին փափուկ բերանը կընդարձակի, անով աւելի կըսուրնայ :

Երկրորդ, ջրով ածելին կաշիին աւելի մօտեն կանցնի, ինչպէս որ երկաթէ գործիքն ալ երբոր բըջեւ՝ յետանին աւելի մօտեն կանցնի :

Երբորդ, ջրին տաքութեամբը ածելին դալչիլը աւելի ախորժելի կուգայ մարդուս :

Ինչո՞ւ համար տակառագործը երբոր տակառի կամ դոյլի մը վրայ երկրէ շրջանակ պիտի անցնէ՝ կըտաքցընէ շրջանակը :

— Նախ, որովհետեւ երկաթը տաքութեամբ կընդարձակի, կրակով կըմըքցած շրջանակները կըմնծնան, ուստի դիւրաւ ալ կանցնին տակառին վրայ :

Երկրորդ, որովհետեւ երկաթը պաղելով կըքաշուի, շրջանակներն ալ երբոր պաղին՝ աւելի ուժով կըպնդեն տակառը :

Ինչո՞ւ համար սայլագործը երբոր սայլի մը անուոյն կուսղը երկրէ շրջանակով մը պիտի պատէ՝ շրջանակը առաջ կըակով կըկարմըքցնէ :

— Որպէս զի նախ՝ աւելի դիւրաւ սահի ու անցնի կուսղին վրայ :

Երկրորդ, աւելի ուժով պնդէ կուսղը :

Երկաթէ շրջանակը կարմրած որ ըլլայ՝ ինչո՞ւ համար աւելի դիւրաւ պիտի սահի կուսղին վրայ :

— Վասն զի տաքութեամբ կընդարձակի, եւ շրջապատը աւելի լայննալով՝ աւելի ալ դիւրաւ կըսահի կանցնի անուոյն կուսղին վրայ :

Ինչո՞ւ համար կարմրած երկրէ շրջանակը աւելի ուժով կըպնդէ կուսղը :

— Վասն զի պաղելով կը կծկրտի ու կըքաշուի :

Վանտոմի հրապարակին մէջ կանգնուած սիւնին ոլորքը ձեւացընող պղնձէ կտորներուն մէջտեղուանքը մանր մանր պարապ միջոցներ ձգուած են. ինչո՞ւ համար :

— Վասն զի սիւնին պղինձը կըքաշուի ու կընդարձակի, այնպէս որ ամեն ընդարձակուած մասերը մէկտեղ հաշուելով, ձմեռն ու ամառը սիւնին երկայնութիւնը 20 կամ 25 հարիւրամէքը կընայ ըլլալ :

Ժամացոյցներուն վրայ ալ այսպիսի փոփոխութիւններ կըտեսնուին :

Ինչէն է որ տաք առնն պատի ժամացոյցները ետ կըմնան :

— Վասն զի ձօճանակը որ ժամացոյցին շարժմունքը կանոնաւորողն է՝ տաքութեամբ կըկրննայ. ուստի ժամացոյցն ալ հարկաւ կամաց կըքալէ :

Ի՞նչ պէտք է ընել երբոր ժամացոյցը խիստ կամաց քալէ :

— Պէտք է ձօճանակը կարճեցընել՝ ծայրը եղած պտուտակը դարձընելով :

Երբոր երկրէ կամ պղնձէ վառարան կամ կրակարան կըշինեն՝ դռնակին քովերը ինչո՞ւ համար ձեղք կըրողուն :

— Վասն զի երկաթը կամ պղինձը տաքութեամբ կընդարձակի եւ պաղելով կըքաշուի. ուրեմն րէ որ դռնակին քով բաւական միջոց չըլլայ, երբեմն աղէկ կըզոցուի, երբեմն ալ ամենեւին չզոցուիր :

Ինչէն է որ կրակարանին մէջի կրակը սաստիկ եղած առնը կրակարանը կըճարձատի :

— Վասն զի տաքութենէն կընդարձակի, ու այլ եւ այլ մասունքը իրարմէ յանկարծ յանկարծ բաժնուելով կըճարին :

Ինչո՞ւ համար կրակարանին կրակը սաստիկ ըլլալէն ետեւ երբոր մարի՝ կրակարանը կըճարձատի :

— Վասն զի կրակարանին մասունքը նորէն կըպաղին, ու կծկրտելու առնն իրարու հետ կըշփուին :

Ինչէն է որ զանով ձեւիւած կրակարանին զանը երբեմն կըճարըռտի ու կըքալի :

— Վասն զի նախ, երկաթը կրակին տաքութեամբը աւելի կընդարձակի քան րէ զանը. անով զանը կըճարի. երբոր կրակը մարի, երկաթը նորէն կըքաշուի, զանն ալ կըխախտի ու վար կիլնայ :

Երկրորդ, որովհետեւ կրակին տաքութիւնը անդադար կըփոփոխի, երկաթին մեծութիւնն ու պզտիկութիւնն ալ հարկաւ կըփոխուի. այս լայննալն ու քաշուիլները հարկաւ կըխախտեն զանն ու անոր նման ձեւիւերը :

Թէ որ խոճակերոցին երկաթէ վառարանին ջրամբարին մէջ պաղ ջուր լեցընես՝ երկրին կարմրած առնը, երկաթը ինչո՞ւ կըճարի :

— Վասն զի ընդարձակուած երկարին մէկ մասը պաղ ջրոյն դպածին պէս կը կծկըտի՝ քանի որ դեռ ջրամբարին վերի կտորները սաստիկ տաք են. ուստի պէտք է որ երկու այլ եւ այլ մասերը իրարմէ զատուին :

Երբոր սենեակ մը սաստիկ տաք է՝ պատկերներուն երեսի ապակին ինչո՞ւ համար կըճարի երբեմն :

— Վասն զի ապակին շրջանակի մէջ սեղմուած ըլլալով, տաքութեամբ կընդարձակի, ու տեղ չգտնելով կըճարի :

Ապակին առելի շուտ կընդարձակի քան թէ փայտը ու նաեւ մետաղները :

Ինչէն է որ ապակին վրայ երբոր եփ եփ ջուր բափես՝ ապակին կըկտորտի :

— Վասն զի ապակւոյն այն մասն որ տաք ջրին կըդպչի՝ մէկալ մասերէն առելի կընդարձակի. ուստի ապակին վարի տրամագիծը վերինէն առելի լայննալով՝ պէտք է որ ապակին կտորի :

Ինչէն է որ ապակւոյն վերի կտորը վարինին չափ չընդարձակիր :

— Վասն զի ապակին ջերմութեան համար գէշ հաղորդարար ըլլալով, եփ ելած ջրին տաքութիւնը անոր վերի կողմերուն դեռ չհասած՝ կըկտորի :

Ինչէն է որ յախճապակե գաւաթը կըկտորի՝ թէ որ մէջը եփ եփ ջուր լեցընես :

— Վասն զի յախճապակը գէշ հաղորդարար է ջերմութեան. ուստի գաւաթին վարի կողմը տաք ջրին դպչելով՝ դեռ վերի կողմերը չտաքցած կըկտորի :

Թէ որ ջուր խմելու գաւաթ մը կըսկի վրայ կամ վառ կըսկի քով դնես, ինչո՞ւ համար տակը կըբաժնուի կիյնայ :

— Վասն զի ապակին ջերմութեան համար գէշ հաղորդարար է. եւ որովհետեւ կըսկին մօտ եղող կտորը մէկայէն առելի կընդարձակի, երկու մասերը իրարմէ կըզատուին :

Ինչէն է որ բնալուծական եղջերածնա աշակները շատ անգամ կըկտորտին :

— Վասն զի եղջիւրին տակի կողմը կանրեղին բոցովը առելի շուտ կընդարձակի քան թէ վերի կողմերը. ուստի մէկ մասը մէկայէն կըզատուի :

Երբոր շիշի մը բերնէն ապակի խիցը հանելը դժուար ըլլայ, ինչ ընելու է :

— Պէտք է շիշին վիզը տաքցընել կամ կըսկի կտորով, կամ տաք ջրի մէջ բարխած ջնջոցով, կամ բարակ չուանով մը անիկայ շփելով. այն ատեն խիցը դիւրաւ կ'ելլէ :

Շիշին վիզը տաքցընելով՝ խիցը ինչո՞ւ պիտի ելլէ :

— Վասն զի տաքութիւնը դեռ ապակիէ խիցին չհասած՝ շիշին վիզը կընդարձակէ :

Ինչէն է որ հաստ ապակին կըսկի վրայ առելի դիւրաւ կըկտորի քան թէ բարակը :

— Վասն զի հաստ ապակին մասունքը այնպէս միակերպ չեն կրնար ընդարձակիլ՝ ինչպէս որ բարակ ապակին. ուստի երկու իրարու հակառակ ուժերը հարկաւ պատճառ կըլլան ապակին կտորելուն :

(Շարայարութիւնն ուրիշ անգամ):

Պ Ա Ր Տ Է 2.

Պ. Վահանը գեղեցիկ պարտեզ մը ուներ՝ գոյնզգոյն ծաղկօք զարդարեալ. որդին Սմբատ անդադար կերքար զանոնք կը դիտէր ու վրանին կը զմայլէր : Դեռահասակ որդւոյն այս փափաքը տեսնելով, Պ. Վահան անոր ածու (բարլա) մը տուաւ, որ ուզածին պէս տնկելով մշակելով գուարճանայ : Մեկէն նոր պարտիզպանը ածուն մաքրեց, շտկրտեց, ու չորս կողմը գարնանաբեր ծաղիկներ տնկեց, որ բացուելու վրայ էին :

Քանի մը օր միակերպ անձրեւ գալէն յետոյ օդը բացուեցաւ, եւ հայրն ու որդին պարտեզ իջան : Զարմացաւ մնաց Սմբատ՝ այն գարնանաբերներուն բացուած կարմիր դեղին ու ռսկեգոյն ծաղկներն որ տեսաւ. բայց անպատմելի եղաւ սրտին ուրախութիւնը երբոր այն ծաղկանց մէջ մատղաշ կանաչագեղ տերեւներէ հիւսուած գրեթով իր անունը աչքին զարկաւ :

Սաստիկ ուրախութենէն քիչ մը ժամանակ անբարբառ մնալէն յետոյ, գոչեց .

— Ի՞նչ կը տեսնեմ. իմ անունս գետնէն բուսեր

եղեր է : Սիրելի հայրիկ, ըսէ ինծի թէ ինչպէս այս խոշոր ու գեղեցիկ գրերը գետնէն բուսեր են :

Պ. Վահան ժպտելով մը պատասխանեց. — Զնս կարծեր որ ինքնիրեն եղած ըլլան : Թերեւս հովէն հունտերը այն ձեւով ընկած ու զանոնք բուսուցած են :

— Ոչ, ոչ, հայրիկ. անկարելի է այդ : Հասկըցայ, հասկըցայ. այն գրերն ածուխ մէջը փորելով ձեւացուցեր եւ, մէջերնին կոտեմի (թերե օքու) հունտ ցաներ, յետոյ վրանին հողով ծածկեր եւ որ այս քաղցրիկ բոյսերն այսպիսի գեղեցիկ կարգով ծլեր են. ասոր ասանկ ըլլալուն տարակոյս չունիմ : Ուրեմն շիտակն ըսէ, հայրիկ. միթէ ինծի յանկարծական ուրախութիւն մը պատճառելու համար չըրբիր այս բանս :

— Այո, որդեակ, պատասխանեց Պ. Վահան : Ուրեմն ստոյգ գիտես որ ես ըրեր եմ այն գրերը : Արդ տես սա ածուխը բոլորտիքը բացուած գունագեղ ծաղկները. միթէ այս գրերէն շատ առելի